

תוכן

1	מבוא
3	גישת המשפט העברי לחולה הנפש
4	חיוב או פטור לחולה נפש – היבט עיוני
4	הגדרת המשפטית של חולה הנפש
7	אחריותו של פגוע הנפש עפ"י החוק הפלילי
7	הצידוק למתן פטור לחולה נפש מאחריות פלילית
7	סע' 34 לחוק העונשין
8	דינו של נאשם שהוכר כ"פגוע נפש"
10	מעמדו של נאשם שסע' 34 לחוק הוחל עליו
11	"אשפוז כפוי פלילי" ו"אשפוז כפוי אזרחי"
13	התקופה המירבית לצו אשפוז כפוי
14	אחריותו הנזיקית של חולה הנפש
14	ההיבט העיוני
16	האם היעדר סייג אי שפיות בפקודת הנזיקין מהווה הסדר שלילי או לאקונה?
16	האם יש לחולה נפש אחריות נזיקית
17	סיכום

מבוא

בימי הביניים נתפסה מחלת הנפש כעונש מידי שמים, כאשר חולי הנפש אף הועלו על המוקד. בתקופת הרנסנס חולי נפש הוקעו על ידי החברה וסולקו מהערים ל"ספינות השוטים". מחלת נפש פוגעת בתפקוד הקוגניטיבי והרגשי ובכושר לביקורת המציאות והשיפוט של החולה. לעתים הפגיעה כה קשה עד שהחולה אינו מסוגל לדאוג לצרכיו הבסיסיים, ולעיתים אף מהווה החולה סיכון לעצמו או לזולת¹

גם היום בשנות העשרים של המאה העשרים ואחת, למרות המחקר המקיף בתחום המוח האנושי, מחקר העוסק במנגנונים השונים המפעילים את המוח והמכוונים את ההתנהגות והמחשבה של האדם, רוב העניינים המתייחסים למוח האדם הם ברובם עדיין בבחינת תעלומה.²

המונח "מחלת נפש" מופיע במשפט הפלילי ובמשפט האזרחי כבעשרים חוקים שונים, כאשר בדרך כלל המושג עצמו אינו מובהר בחוק. כך למשל בסעי' ההגדרות בחוק טיפול בחולי נפש³ מוגדר המונח "חולה" כ"אדם הסובל ממחלת נפש". ואולם המונח "מחלת נפש" עצמו אינו מוגדר כלל והוא מפורש ע"י ביהמ"ש בהתאם להקשר.⁴

להלן דוגמאות על מנת לסבר את האוזן:

סעיף 34 לחוק העונשין⁵ דן בסייג לאחריות פלילית בגין אי שפיות הדעת. הסעיף קובע כי: "לא ישא אדם באחריות פלילית למעשה שעשה אם, בשעת המעשה, בשל מחלה שפגעה ברוחו או בשל ליקוי בכושרו השכלי, היה חסר יכולת ממש –

(1) להבין את אשר הוא עושה או את הפסול שבמעשהו

(2) להימנע מעשית המעשה"

הפסיקה קבעה כי על מנת שהנאשם יקבל פטור מאחריות פלילית עפ"י הסעיף הנ"ל, עליו להוכיח שלושה תנאים מצטברים: כי סבל ממחלה נפשית או מליקוי בכושרו השכלי בעת ביצוע המעשים, כי הוא היה חסר יכולת של ממש להבין את מעשיו או את הפסול במעשים או להימנע מהם, וכי קיים קשר סיבתי בין המחלה או הליקוי לבין חוסר היכולת כאמור⁶

לעומת זאת סעיף 11 לחוק ההתיישנות⁷ קובע כי "בחישוב תקופת ההתיישנות לא יבוא במנין הזמן שבו התובע לא היה מסוגל לדאוג לעניניו מחמת ליקוי נפשי או שכלי, זמני או קבוע, ולא היה עליו אפוטרופוס...."

לאור זאת נקבעה ההלכה כי על מנת שתובע יוכל להאריך את מועד ההתיישנות עפ"י סעי' 11 לחוק ההתיישנות עליו להראות כי התקיימו שני תנאים מצטברים: כי הוא בעל ליקוי נפשי או שכלי המונע ממנו לדאוג לעניניו, וכי לא היה עליו אפוטרופוס ממונה באותה תקופה.⁸

¹ מרדכי מרק "מבט מבעד לעדשה של תורת המשפט הטיפולי" קריית המשפט ט 83, 86 (התשע"ה)

² לימור עזיוני "בעקבות ע"פ 09/5582 פלוני נ' מדינת ישראל – הרהורים על שאלת הזיכרון המודחק במשפט הישראלי" עלי משפט יא 479 (2014)

³ חוק טיפול בחולי נפש, תשנ"א-1991 ס"ח תשנ"א מס' 1339 מיום 8.1.1991 עמ' 58

⁴ כרמי אמנון כרמי, "בריאות ומשפט" (2013)

⁵ חוק העונשין, תשל"ז-1977 ס"ח תשל"ז מס' 864 מיום 4.8.1977 עמ' 226

⁶ ע"פ 3617/13 יעקב טייטל נ' מדינת ישראל פ"ס' 26 לפסה"ד של השופט שהם (פורסם בנבו, 28.06.2016)

⁷ חוק ההתיישנות, תשי"ח-1958 ס"ח תשי"ח מס' 251 מיום 6.4.1958 עמ' 112

גישת המשפט העברי לחולה הנפש

בחרתי לפתוח דווקא בגישת המשפט העברי לחולה הנפש מהטעם שכפי שאראה להלן, התפתחות המדע והרפואה בתחום בריאות הנפש מהתקופה בה נקבעו ההלכות שיובאו לעיל ועד ימינו, לא שינו באופן עקרוני את ההתייחסות לפגוע הנפש.

הביטוי המקראי לחולה רוח הוא "משוגע". בדין העברי יש התייחסות ל"שוטה", המקביל לחולה נפש, ויש התייחסות ל"פתי" או "טיפש" המקבילים למי שסובל מלקוי שכלי. ענייניו של השוטה בדין העברי, נדונים פעמים רבות עם ענייני הקטין והחרש, והביטוי "חרש שוטה וקטן" רווח בספרות ההלכה. ההלכות הנוגעות לשוטה משתרעות על תחומי ההלכה השונים, וכמו במשפט הישראלי אין הגדרה אחת למונח "שוטה", וההכרה בפלוני כשוטה, עשויה להשתנות על פי התחום הרלוונטי.⁹

הרמב"ם מגדיר חולה נפש כ"כל אדם שנטרפה דעתו ונמצאת דעתו משובשת תמיד בדבר מן הדברים, אעפ"י שהוא מדבר ושואל כעניין בשאר דברים, הרי זה פסול ובכלל השוטים ייחשב". יש מפרשים הקובעים כי הגדרה זו חלה רק על הלכות עדות בלבד, ויש המפרשים הקובעים כי הלכה זו חלה גם בתחומים אחרים.¹⁰

מבחינת דיני העונשין, כמו במשפט הישראלי, (כפי שיפורט להלן) מעשיו של השוטה משוללים תוקף משפטי והוא איננו בר עונשין. וכך נקבע במשנה: "חרש שוטה וקטן פגיעתן רעה החובל בהן חייב והם שחבלו באחרים פטורין" והטעם לכך הוא "חרש שוטה וקטן.... לא נודרין ולא מעריכין מפני שאין בהם דעת"

מכאן מסיק הרמב"ם ביחס לאחריות בנזיקין כי "החובל בחרש, שוטה וקטן, חייב. והם שחבלו באחרים, פטורים. אע"פ שנתפקח החרש ונשתפה השוטה והגדיל הקטן, אינם חייבים לשלם, שבשעה שחבלו בהם לא היו בני דעת", כלומר הלכה זו קובעת כי לשוטה אין אחריות בנזיקין. יחד עם זאת קביעה זו אינה מוחלטת, מאחר ובנוסף קיימת הלכה לפיה מי שהזיק מתוך שינה, כלומר פעל כסהרורי, יחויב בנזיקין. מכאן עולה, שלכאורה לפי עמדת המשפט העברי, מי שהוא בעדר שליטה(ישן) אינו פטור מאחריות בנזיקין, בעוד שמי שנמצא במצב של העדר רצייה (שוטה) נשללת אחריותו בנזיקין. אך גם מסקנה זו אינה חד משמעית.

על פי עמדה אחרת בדין העברי, קיימות מספר דרגות של אי שפיות, ורק אי שפיות הגורמת לאונס גמור פוטרת את השוטה מאחריות בנזיקין. על פי הרמב"ן אפילו במקרה של אונס גמור המזיק חייב ומי שהזיק בשל תגובה רפלקטורית הוא פטור מלשלם. כלומר יש המבחינים בין העדר שליטה לבין העדר רצייה. כפי שיפורט להלן גם במשפט הישראלי יש חילוקי דעות ביחס לאחריות הנזיקית של חולה הנפש.¹¹

⁸ ע"א 3114/12 מנחם ששון נ' משרד הרווחה פסקה 18 לפסה"ד של השופט עמית(פורסם בנבו, 13.04.2014)

⁹ א. בן שלמה "התייחסות שיפוטית של הדת היהודית לחולי נפש" - רפואה ומשפט 27, 139 (2002)

¹⁰ י. בזק "משפט ופסיכיאטריה אחריותו הפלילית של הלקוי בנפשו" 267-304 (תשס"ו)

¹¹ ע"א (מחוזי חיפה) 2174/04 גדי כרמי באמצעות הוריו ואפוטרופסיו הטבעיים עמרם ואנט כרמי נ' סבג דניאל

פסקאות לפסה"ד של השופט עמית(42-44)פורסם בנבו, 29.12.2004)